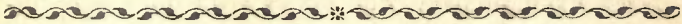

 BUTLLETÍ DEL

CENTRE EXCURSIONISTA

DE CATALUNYA

 ANY XII

AGOST DE 1902

N.º 91

L'EXCURSIONISME CIENTIFICH ⁽¹⁾

SENYORS :

És tant gran, és tant extens el camp que's presenta a la nostra vista ab el sol títol d'aquesta conferencia, que, francament, n'hi ha pera desanimar al més hardit. Pera tractar-lo, encara que sols sia a la lleugera, se necessiten forces que confesso ingenuament no tinch encara; y si vaig acceptar l'encàrrech dels companys de Junta sense protesta y fins ab alegria, fou perquè en aquell moment no se m'acudiren les dificultats que més tard se m'han presentat al volguer donar forma, al pretendre modelar la concepció que de semblant treball tenia. Ab això dispenheu, senyors, si no faig més que presentar-vos les linies generals de lo que podria esser un quadro acabat, y us prego agraiu, al menys, la bona voluntat ab que les vaig a traçar.

En altra conferencia vaig dir que'ls excursionistes havien de fer com les abelles, que no's circumscriuen a traure la substancia pera la confecció de la cera y de la mèl d'una classe de flors determinada, sinó que van d'ací y d'allà xuclant-les totes, desde la més humil a la més hermosa, per poch profit que'n puguen traure, y després, un cop al rusch, d'aquella munió de partícules diferents ne resulta

(1) Conferencia llegida'l dia 7 de Febrer.

l'hermosa bresca. Aixís, també nosaltres, excursionistes, per més que tinguem una afició determinada, fi principal de tots els nostres estudis y caminades, no per això havem de despreciar les demés, abans al contrari, cal observar-ho tot, cal recullir-ho tot, pera formar després la nostra bresca, el fi d'aquesta benemèrita societat anomenada CENTRE EXCURSIONISTA, que no és altra que'l desvetllament científich, artístich, literari, y en conseqüència polítich, de la Nacionalitat Catalana.

Nostre distingit consoci en Lluís M. Vidal, en sos discursos presidencials dels anys 1897 y 1898, us assenyala, de la manera magistral que ell sap fer-ho, alguns punts de l'excursionisme científich. Allí us deya ja «que les ciències d'observació són, sèns dubte, les més beneficiades per l'excursionisme; més no costaria gaire provar que fins aquelles que més necessiten del repòs y de l'aislament ne beneficien també; perquè si és veritat que'l botànich no podria augmentar el seu herbari sense llençar-se a recórrer els plans y les montanyes en busca de les variades flors ab que la Providencia ha dotat a les regions segons sa altitut, son clima a la classe de son terret; si és cert que'l mineralogista té de buscar en comarques apartades les especies minerals, perquè, per rica que sigui una localitat, no hi ha acumulat may la naturalesa més que una petita porció de les produccions mineralògiques que la ciencia coneix; si l'entomòlech té d'anar rebuscant pels boscos, pels erms y per les esquerdes de les pelades penyes els insectes, que valdament buscaria prop de casa, perquè la diversitat d'especies volen diversitat de règim, que sols en diversitat de zones poden satisfer; si'l geòlech té de recórrer món y més món pera fer-se càrrech dels fenòmens variadíssims y sorprenents que les capes terrestres presenten, estudiar ses causes y deduir ses lleys; si'l paleontòlech ha de gratar la terra pera explorar els sediments fossilífers, trobant a dins d'un nòdul de pedra, o sepultat entre'ls detritus de les roques, el fòssil característich d'una formació; si l'arqueòlech ha de córrer per poblats y despoblats en busca dels restos que han

deixat les passades generacions; si'l folk-lorista té d'anar de masia en masia recullint les tradicions, rondalles, usos y costums; també'l físich deixa de tant en tant el treball de son laboratori, bé siga pera buscar a la proximitat dels maciços montanyosos l'influencia que les grans masses tenen sobre l'acció de la gravetat, bé pera comprovar en les regions equatorials per medi del pèndol les variacions del diàmetre terrestre; també'l meteorologista puja al cim de les montanyes pera veure millor a través del pur aire de les grans altituts els imponents fenòmens atmosfèrichs, o bé recull de dins de la neu immaculada'ls petits granets de ferro magnètic que la pols còsmica hi deposita; també l'astrònom deixa'l silenci de son observatori pera traslladar-se a llunyanes terres, desde on podrà estudiar els eclipses y afegir nous datos al coneixement del món sideral; també l'arquitecte ha de visitar els models, que existeixen disseminats, dels estils que la construcció ha adoptats en distintes èpoques, si vol conèixer, mellor que pels sols llibres, les meravelles de l'art de construir; també l'historiador té de recórrer els arxius pera treure d'entre'ls documents salvats del furor de les guerres les cites que aclarin els punts dubtosos y pera assegurar-se de l'autenticitat de molts d'ells; també'l novelista té d'estudiar les comarques, si vol descriure fidelment els tipos que's proposi; y també'l filòlech ha de constituir-se a tot allí on vulgui conèixer a fons el llenguatge y sa fonètica».

Ja ho veyeu, senyors, com a totes les ciències és necessari l'excursionisme; més diré: sense aquest, moltes de les ciències d'observació no haurien pas sortit de son estat rudimentari. O si no, digueu-me: ¿a què és degut el desenrotllo considerable que les ciències naturals y la geografia física han adquirit en nostre temps si no al zel infadigable dels homes d'estudi, dels exploradors o excursionistes y a l'ús de mica en mica més extès dels mètodes pràctichs d'investigació? L'abandono progressiu de les concepcions especulatives en profit de l'observació directa és la causa primordial dels grans progressos de la ciència y de la geografia moderna.

Sense l'observació no poden avençar un pas moltes de les ciències, y sense excursions no's poden fer la major part d'observacions necessaries a n'aquelles. Donchs bé: nosaltres, que oficial o particularment fem d'un cap d'any a l'altre tantes excursions pel terrer català, si volem complir ab el fi de nostre CENTRE, venim obligats a fer observacions segons les especials aptituts de cada hu, a fer *excursionisme científich*.

Pot-ser aquesta paraula espantarà a molts de vosaltres que no estareu iniciats en els principis fonamentals de totes les ciències, però no n'hi ha motiu. Tots, desde'l més ignorant al més savi, podem portar la nostra pedreta a la grandiosa obra, que un dia o altre, si a Déu plau, veurem alçada, de la Ciència Catalana. De quina manera? *Observant, recullint y anotant*.

¿Qui hi ha de nosaltres, per ignorant que's consideri, que no puga *observar*, per exemple, la forma, direcció y constitució d'una montanya? ¿Qui hi ha tant inútil que no sàpiga *recullir* una pedra, un mineral, una planta, un cargol o un insecte? ¿Qui hi ha tant negat que no estiga en condicions d'*anotar* lo que veu o lo que sent?

Ab el nom d'*excursionisme científich* no s'us exigeix fer observacions que requereixen aparatos costosos y complicats que us destorbarien ab el seu pès y que molts pot-ser no sabrien manejar; no, tot lo més que us demano és un baròmetre, una brúixola y un termòmetre. Ab ells, y fins sense ells, podeu aportar un sèns fi de datos que després, convenientment classificats, podeu formar un tot científich. Lo que sí s'us demana y exigeix en nom de la Patria és que en vostres excursions no feu com l'*esquirol* de la falla. Correu, donchs, excursionistes, us repetiré ab l'esmentat Lluís M. Vidal, a continuar vostra tasca, y el vostre exemple a bon segur arrençarà a molts d'aqueix estèril *tourisme o dilettantisme expedicionari* que acertadament criticava un dia Rubió y Lluch desde aquesta cadira; d'aquests purs viatges de plaer en que se sol portar a sobre tot quant pugui esser d'alguna utilitat, menys llapis y paper y que, no obstant, tant fàcil fóra convertir-los en un fi profitós.

Lo mateix si recorreu les regions habitades que quan us enfileu als pichs inhospitalaris impulsats per eixa força misteriosa que tendeix a enlairar-nos, guspira vinguda del cel que inflama'l nostre esperit ab el desig d'un *més amunt* y que'ns fa trobar a dalt de les grans altituts de la terra quelcom de lo que'l cor entreveu encara més enllà, no descuideu may d'observar, d'estudiar y d'anotar. Recordem lo que Plini *el Jove* escrivia a Tàcit, fa prop de 1,800 anys: «En mes excursions—li deya—no m'oblido may dels materials pera escriure. En els descansos que'm deixa l'afició a la caça, trobo que l'ombra dels boscos, la soletat y el silenci ajuden molt y molt a l'inspiració; y crech bé que a la montanya tant hi disfruten Minerva com Diana».

Cal, donchs, pera fer excursionisme científich, *observar, recullir y anotar*. Però ¿què és lo que s'ha d'anotar, recullir y observar? La resposta és molt senzilla: *tot*. Sí, volguts consocis: tot, per més insignificant que us sembli, és digne d'estudi: un detall que a molts semblarà inútil pot servir pera afirmar una concepció científica; una pedra o un fòssil recullit en una excursió pot contribuir a tirar per terra una teoria pera molts indestructible. ¿Per ventura la major part dels descobriments científichs no són deguts a fets insignificants o casuals que desde'l món és món se venien realisant? Y si ha arribat un dia en que se n'ha pogut traure partit ha sigut gracies a que hi ha hagut qui'ls ha observat, en el sentit verdader de la paraula, no com tants altres per quals ulls havien passat els mateixos fenòmens; y de l'observació n'ha vingut la generalisació y l'experimentació, y ab elles la ciencia verdadera ab tot el seguit de ventatges.

He dit que tot s'havia d'observar, recullir y anotar, y és veritat; però també ho és que això és impossible a una sola persona. Quiscun de nosaltres té una especial inclinació a una cosa determinada; els gustos o les vocacions varien ab les persones, y encara que la major part de les vegades semblen adormides, és o per falta d'instrucció o de medis. Però doneu-me una persona mitjanament ins-

truida, posem-la en contacte ab la naturalesa, fem-la excursionista, y al moment veureu com dintre'l mateix excursionisme s'inclina a una especialitat en preferencia a tot lo demés que'l rodeja. Y això ni hi ha pera què dir-ho, donchs ben clar ho veyem en el nostre mateix CENTRE EXCURSIONISTA ab la munió que'l formem, fins al punt que's podria ben bé dir que n'hi ha pera tots els gustos.

Però dintre les mateixes ciències de la naturalesa hi ha uns sèns fi de branques, dignes d'estudi totes elles, y a les que tot-hom pot contribuir segons lo seu modo de ser, la seva instrucció y fins la seva constitució orgànica.

Anem, donchs, a assenyalar no més, perquè la seva amplitut no permet altra cosa en una Memoria com aquesta, algunes d'aquestes branques de l'arbre ufanós de la Ciència, especialment aquelles en que l'excursionista està en contacte durant totes les seves excursions, per insignificants que sien. Y no cal dir que aquestes ciències són per excel·lència les naturals, en totes ses innumbrables ramificacions. A elles y a altres, com la Meteorologia especialment, pot dedicar els seus esforços ab molt de profit tot excursionista. Pera lograr-ho, ja us he dit lo que calia principalment y que no'm cançaré de repetir, observar, recullir y anotar, tot lo que vegeu, tot lo que sentiueu, tot lo que trobeu.

Veus-aquí un plan de lo més interessant que pot observar, recullir y anotar pera la ciència tot excursionista.

METEOROLOGIA.—La Meteorologia, que fins fa pochs anys no passava de ser una ciència popular, per dir-ho aixís, sèns més fonaments que les observacions degudes a la gent del camp quasi sempre, y sèns altres lleys que les rudimentaries y moltes vegades equivocades que aquella li havia assignat, ha entrat ja en lo terreny ferm de la ciència verdadera, gracies al sèns fi de datos aportats pels observatoris extesos per totes les parts del món y als trasmesos pels excursionistes, especialment pels qui s'han enfilat als pichs mes enlairats o els més atrevits que han recorregut les altures de nostra atmòsfera en globo.

Els fenòmens que tenen lloch en l'atmòsfera uns són

constants y altres variables o casuals. Tots ells deuen ser recollits per l'excursionista, però especialment els darrers per ser de curta durada generalment. Aixís, per exemple, l'excursionista que tinga la sort d'observar algún halo de sol o llunar, una tròmba, un tornado, o bé un espectre, això darrer molt fàcil pels qui s'enfilen pels Pireneus, tot sovint coberts de boira, cal que anoti ab detenció l'hora en que s'ha presentat el fenomen, forma, magnitud, circumstancies, efectes y demás detalls del mateix, afegint-hi, a ser possible, un lleuger croquis.

Els qui hagin recorregut la part alta de Catalunya, sobre tot les vessants pirenenques, hauran sentit dir que en tal o qual punt se formen sempre les tempestats; que de tal estany o fondalada ne surten sempre les pedregades; que quan la boira s'arrastra per tal punt, o tal pich està emboirat, és senyal de pluja, vent o altre fenomen; donchs bé: tots aquests datos y altres semblants cal recollir-los, anotant especialment l'orientació del lloch de referencia, la seva situació y altitut. La formació de les tempestes en els cims dels Pirineus, sobre la qual tantes rondalles haureu sentit explicar, és un fenomen meteorològich digne d'estudi, y per això és precís que tots els qui'ls recorrin y tinguin la desgracia de trobar-se ab alguna d'aquelles que tant ràpidament y ab tanta intensitat se formen y desenrotllen, sobre tot a l'estiu, se fixin com naixen, creixen, rompen y moren, anotant son origen y direcció, hora del dia y, además, la temperatura de l'aire, abans, quan esclaten y després d'haver passat, aixís com la direcció dels núvols y la del vent en la superfície de la terra. Aquestes y semblants observacions cal que també les faci aquell qui, com moltes vegades succeeix, se trobi dalt d'un cim mentre al seu dessota rellú'l llamp, espetega'l tro y rebot la pedregada; y molt més si, com passa altres vegades, se troba rodejat pel núvol tempestuós. El que aquest darrer observi y anoti és, sobre tot, de gran interès científich. En aquests casos deuen observar-se també'ls fenòmens elèctrics, tant intensos moltes vegades que originen efectes fisiològichs dignes de nota, com són punxades o formigor

en les extremitats y fins per tot el còs; això darrer y el veure saltar xispes elèctriques del còs o de les puntes dels alpenstocks és un fenòmen que té lloch en les grans altituds, fins ab bon temps.

L'influencia dels maciços montanyosos en la direcció del vent és també un fenòmen que no està encara estudiat a Catalunya, y, si bé és cert que durant una excursió no poden arregar-se datos personals molt abundants, no obstant pot fer-se molt interrogant a la gent del camp respecte al punt o punts d'ont els vents bufen, pera veure la relació que puguin tenir, després de comparats ab els de les comarques vehines, ab la topografia del país.

Respecte a la temperatura atmosfèrica, cosa tant fàcil d'anotar, se poden pendre molts datos interessants tots ells, especialment els que's refereixen a les altures superiors a 1,000 metres, pera l'estudi de l'acció reguladora de l'atmòsfera, aixís com de l'influencia de l'altitud y del relleu en la temperatura, y l'inversió d'aquesta deguda a l'influencia de l'exposició.

Les molècules atmosfèriques, un cop escalfades pel sol, envien per radiació al seu entorn el calor que han absorbit. Aquesta acció és tant més senyalada quan l'atmòsfera és més densa, y és per això que en les baixes latituds la temperatura de l'aire és sempre més elevada que en les montanyes. En efecte, quant més un s'enlaira, més impropria és l'atmòsfera, a causa de sa rarefacció y sequetat creixents, pera absorbir y, en conseqüencia, pera repartir el calor solar. D'això'n resulta una especie de paradoxa, que fa més fret quan més se puja, ab tot y que, per l'ascensió un hom s'acosta més a la font d'on prové'l calor y troba una atmòsfera més apte, per raó de sa puresa, pera transmetre les radiacions. Els que haveu pujat pels cims del Pireneu heu tingut ocasió d'observar com els raigs del sol us cremaven materialment, mentres que l'aire fresch y fins gelat us acariciava; y això és degut a que per raó de sa rarefacció l'aire transmet simplement el calor sense poguer-lo absorbir. Per això cal pendre la temperatura no sols de l'aire, sinó també de la terra, verdader *receptacle* on

s'emmagatzema la força viva de les radiacions calorífiques. Independentment de l'altitud, el relleu de la terra obra també d'una manera remarcable en la distribució de la temperatura. Una línia d'altures exposada al mig-dia se porta, *vis-à-vis* de la plana que domina, com un reflector; així és que, ademés de la protecció que li ofereix contra'ls vents frets del Nord, augmenta notablement l'efecte tèrmich. Ademés de les observacions particulars que's poden fer en les excursions respecte a la temperatura y que servirien pera l'aplicació a Catalunya dels principis generals anotats y molts altres respecte a temperatura atmosfèrica, caldria que'l nostre CENTRE establís, com ja fa molts anys havia començat a fer, termòmetres adequats en diferents punts, especialment en les montanyes més enlairades.

Les pluges deuen ser també estudiades, per més que no sien altra cosa que una conseqüència dels vents y de la temperatura. Tenen per principi l'evaporació, que's verifica especialment en les regions calentes del mar; més, pera que'l vapor aixís produït abandoni la forma gaseosa, és precis que les masses d'aire que'l contenen sien sotmeses a un refredament capaç d'abaixar sensiblement llur facultat de saturació, refredament que implica'l transport d'aquestes masses a regions més fredes. És clar que pera fer un estudi de l'abundancia y distribució de les precipitacions atmosfèriques a Catalunya caldria establir pluviòmetres en diferents llocs, cosa molt fàcil per poch de bona voluntat que nostres delegats tinguessin; però mentres això no sia un fet en totes les excursions, poden recullir-se datos interessants per la ciencia, especialment en l'alta montanya. Abans se creya que la pluja augmentava ab l'altitud, però Cézanne ha demostrat, en sos *Etudes sur les torrents des Alpes*, que en els cims d'una cordillera hi plovia menys que en les vessants. Aquest principi, sobre'l que podrien fer-se moltes observacions en les comarques catalanes, té sa explicació en la termodinàmica. Quan una montanya s'interposa a una corrent d'aire, no solament la refreda per contacte obligant-la a pujar, ja que la temperatura de l'atmòsfera s'abaixa, quan augmenta l'altitud,

d'un gran centigrau pròximament per 200 metres, sinó que l'aire que s'arrastrava pel mar o per la plana, veyent-se obligat a atravesar una carena, se deu rarificar pujant, ja que la densitat de l'atmòsfera disminueix quan augmenta l'altura. Aquesta dilatació, en virtut de les propietats fonamentals dels gasos, és una causa poderosa de refredament y, en conseqüència, de condensació de vapor. Aixís se pot dir que una línia de relleu *exprem*, per usar la mateixa frase d'en Lapparent, l'humitat que'l vent li porta, y això tant més quant l'obstacle és més esquerp.

Aquestes mateixes consideracions poden fer-se respecte a la neu, y elles poden explicar-nos el per què plou o neva més en unes comarques que en altres y fins en un recó determinat d'una comarca.

Quasi totes les nacions d'Europa tenen ja la carta detallada de la distribució de pluges; nosaltres, no cal dir-ho, però molt podem fer ab la sola iniciativa individual exercida ab constància.

Molts altres datos y observacions podrien fer-se respecte a Meteorologia, però tal grandiositat del plan que'ns veyem obligats a desenrotllar no'ns permet extendre'ns com desitjariem.

MORFOLOGIA. — Aquesta ciencia, branca important de la Geografia Física, y qual objecte és l'examen de les formes actuals de la terra, o sia la seva fesomia, aixís com l'estudi de la repartició de les condicions físiques y fisiològiques en la seva superfície, mereix especial atenció de l'excursionista. Molt greu sap dir-ho, però és lo cert que, a pesar dels esforços del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, especialment del qui'n fou digníssim President, en Lluís M. Vidal, no tenim encara la Geografia Física de Catalunya. Jo prou sé les grans dificultats que té una obra semblant, pels coneixements que en son autor requereix, aixís en les ciències ab aquella relacionades, com del terror català; però també puch dir que si'ls nostres consocis en totes les excursions s'haguessin parat una mica més en observar y anotar les formes de la nostra terra, ab el mateix cuidado que observaven y anotaven els detalls dels

monuments antichs, avuy tindriem un sèns fi de datos que constituïrien per sí sols la Geografia Física de Catalunya. Però si no s'ha fet gaire fins ara, cal fer-ho d'aquí en endavant, donchs l'emmotllat que l'Autor de la Naturalesa ha donat al nostre terror és çent vegades més digne d'estudi y conté més meravelles que'l que haja pogut donar el més hàbil artista del segle XI a un capitell o estatua.

A n'aquest mateix local s'han donat dues tandes de conferencies per en Lluís M. Vidal, les unes sobre Fotogrametria o sia l'art de la fotografia aplicat a l'alçament de mapes, y les altres per en Ricart y Giralt respecte a la manera de fixar la longitud, latitut, altitut y azimuth d'un lloch. No tinch ara per què repetir lo dit pels esmentats consocis, però sí aconsellar una vegada més que s'arreguin tots els datos possibles pera l'alçament de la carta topogràfica de Catalunya.

Ademés dels datos de conjunt, poden fer-se un sèns fi d'observacions respecte al relleu de Catalunya, aplegant el de les comarques, valls y montanyes. Totes elles tenen un traçat característich degut a causes diferents, aitals com la constitució geològica del terror, influencies tectòniques, erosió, etc.; traçat que convé observar y anotar pera l'exacte coneixe-

Cerdanya: Serra de Cadi

ment de les causes que'l motivaren. Per això és molt convenient traure'l perfil de totes les grans serralades de nostra terra, aixís com el longitudinal y transversal de les valls, mitjansant l'orògraf de Schrader, o bé simplement ab una bona màquina fotogràfica, o bé dibuixant el seu traçat en un paper quadriculat pera l'exacta proporció en

Serra de Cadí: Agulles de Pedra Forca, vistes desde Montmany

les altures y distancies per l'estil dels dos croquis de la Serra del Cadí que acompanyen aquest treball. En tots aquests casos cal anotar detalladament els noms de tots els pics, colls y fondalades, aixís com el punt desde'l qual s'ha pres el perfil o silueta. Si en totes les excursions s'hagués fet això y s'haguessin publicat els croquis, com fan totes les societats estrangeres similars a la nostra, avuy tindriem un coneixement més exacte, del que tenim, de Catalunya.

(Seguirà)

N. FONT Y SAGUÉ, PBRE.

UNA EXCURSIÓ A POMPEI Y AL VESUVI

(Acabament)

De passada farem remarcar que són els temples lo menys ben conservat de Pompei: séns dubte pels treballs que sos habitants feren pera desenterrar les estatués y altres objectes bons.

Eixint de la via Marina nos trobem en el grandió *forum*, voltat per tres costats per un porxo ab columnes y aixecant-s'hi en l'altre'l temple de Jove. L'espai lliure o

plaça del mig té 157 metres de llarch per 33 d'ample. Hi havia una gran munió d'estatues honorífiques, de les que se n'han trobat, més o menys malmeses, vintidugues. Del temple de Jove poch ne resta, puix estava ja enrumat pel terratrèmol del 63. Hi ha senyals de que's començava a treballar en sa reconstrucció. Encara s'aguanten, no obstant, sis grosses columnes que feyen el porxo.

Al costat del foro hi ha un edifici soterrat, ab cambres ab volta, que era la presó. Encara's veu en una d'elles l'esquelet d'un infeliç, lligat per mans y peus ab groixudes cadenes.

Però tirem endavant pel carrer de l'*Abondança*, y trenquem a la dreta pel del Teatre, y'ns trobarem ab dos edificis notables: el teatre *coperto* y el *scoperto*.

El cobert, que podia contenir 1,500 espectadors, està en mellor estat que l'altre, qual cabuda era de 5,000. El lloch d'aquests o *cavea* té en tots dos forma circular. En el descobert està dividit en tres: la primera, composta de quatre rengles d'asientos (*ima cavea*), la segona de vint (*media cavea*), y la tercera de quatre. Al mig hi ha'l lloch de l'orquestra, y més enllà l'escena, molt ampla y poch fonda, ab les tres portes al mur del fons, exigides pel teatre antich. A terra encara hi ha l'obertura per on passava la cortina. Al cap-d'amunt de les parets del teatre's veuen uns forats on se ficaven els pals que sostenien el *velarium* o cortina, generalment vermella, que tapava'l sol. Darrera l'edifici hi ha un dipòsit ont hi havia l'aigua perfumada que com pluja fina anava cayent damunt dels espectadors.

Entrem ara a les termes, que és un dels edificis més remarcables y més ben conservats de la ciutat. Ja sabem que'ls romans hi passaven llargues estones, llegint poesies y celebrant *interviews*, com diem ara. A l'entrar, un gran pati voltat, com sempre, d'un porxo ab columnes, servia pera fer exercici'ls que volien pendre banys y pera passejar-se y enraonar els que feyen de tafaners o nyèbits, que també n'hi havia. A mà dreta hi ha'ls banys dels homes: a l'entrar-hi nos trobem, primer, en un espayós vestíbol; s'hi obren en aquest les portes pera anar: primer, al *frigida-*

rium o bany fret, peça rodona ab una obertura al sostre; segon, al lloch pera vestir-se, ab caixons quadrats a les parets pera deixar-hi la roba; tercer, al *tepidarium* o bany tebi; y quart, al *caldarium* o bany calent.

Aquestes sales y el vestíbol estan magníficament enrajolades ab mosaichs de molts colors representant escenes mitològiques, y les parets y sostres ornats ab hermosos dibuixos en relleu, fets ab un estuch especial: l'impressió no pot ser més falaguera.

El cantó de l'esquerra, destinat a les dònes, té una distribució semblant. Entremig d'aquests dos compartiments hi ha quatre quartos ab banyeres, un altre *vestiarium*, una piscina petita pera remullar-se després d'haver fet gimnàstica, y una altra de molt gran pera nadar.

Cap a la banda de les termes, però un xich separat de la població, per uns camps que encara s'han de remoure, s'aixeca l'amfiteatre, que, no podent-se, com es natural, comparar ab el coliseu romà, pot contenir unes 20,000 persones. Com en els teatres, hi ha tres divisions en la *cavea*. Al costat se veuen els quartos dels gladiadors. S'hi trobaren armes.

Deixem ara'ls edificis públichs y anem pels llarchs carrers de *Stabies* y de la *Fortuna* a gaudir la bellesa de la luxosa y sèns parella casa d'en Vetius. Pel camí, perxò, donem un esguart a la casa del Fauno, que's creu és la més antiga de Pompei. Hi havia'l cèlebre mosaich de la batalla d'Alexandria, guardat ara al museu de Nàpols. Guaitem també la del poeta tràgich, puix té uns hermosos mosaichs ab representacions teatrals y escenes tretes de la *Iliada*; la d'en Pausa, una de les més grans, donchs té 98 metres de fatxada y 37 de fondaria; la del forner, en quin forn se trobaren una pila de pans.

Més, veus-aquí la *domus Vetiorum*. Es la darrera de les excavades, en termes que, per la part del darrera, el llivell del sol és molt més alt que sa teulada. En comptes de transportar al museu de Nàpols els objectes que per llur frevoltat y delicadesa se podien fer malbé, s'han deixat tots en llur lloc, tapant, pera que no's malmetessin, totes

les obertures, incluint-hi les eixides y els patis, ab bones vidrieres. Debades és dir l'il·lusió que això produeix. Un se creu, talment, en els temps en que Pompei era viva. Tot roman en son lloch.

La fatxada és quasibé tota de pedra picada. N'hi ha bastantes així construïdes, encara que la majoria la tinguin feta ab maons y morter.

Més, entrem. Tot just a l'atri, ja endavinàrem l'importància de lo que anem a veure, puix ses parets estan entegrament cobertes de frescos. Entre aquests cal citar una franja en la que hi ha petits Cupids jugant o treballant en varies industries. Més amunt n'hi ha una altra ab carones de nens. En un dels *cubicula*, o peces a l'entorn de l'atri, hi ha un fresch representant la lluita entre l'Amor y el déu Pan davant de Baco.

Entrem més endins. El *perystilum*. Això sí que és verament hermós! Al mig, un sortidor o brollador de marbre voltat d'estatues. El restant del pati era y torna a ser ple de plantes. Entorn d'aquest una gran galeria ab magnifiques columnes, estatues y frescos. Entremig de les columnes hi ha taules de marbre y assientos.

Donen al *perystilum* dos menjadors, luxosament decorats: en un s'hi veuen, entre altres frescos, Hèrcules ofegant les serps; Penteo mort per les bacants, y un grupo del toro Farnesi. A l'altre hi ha Dèdal y Pariphae, y Ischion a l'infern.

La sala gran o saló, a l'esquerra del *perystilum*, és la més remarcable: en ella hi llueix ab tot son esclat l'hermosura dels frescos pompeyans, quals copies s'han escampat per tot el món. Sobre fons negre, y formant una franja damunt del sòcol, petits amors com a l'atri, però en més nombre, en tota mena de treballs y més ben fets. Damunt d'aquests hi ha'ls frescos grossos y de més importància que ocupen quasi tots els panys de les parets. Llurs figures són al mig del fons, que és vermell y cobreix una gran extensió; un d'ells representa Neptú y Anèmona; un altre Apol y Pafne, y un tercer, molt remarcable, Perseo y Andròmeda. Més amunt, y formant altra franja que quasi

arriba al sostre, hi ha també bonichs motius mitològics, entre ells Orestes a Taurida enfront d'Ifigenia. Al sòcol s'hi veuen amazones, sàtirs y bacants.

Per l'armonia de les tintes y l'expressió de les composicions, poques són les cambres modernes que puguin sostenir comparança ab el saló d'en Vetius.

Al costat de l'atri hi ha la cuina y una saleta tancada, a causa de les pintures obscenes que conté.

Com hem tingut, donchs, ocasió de remarcar y per altres pintures y escrits, Pompei era una ciutat de costums en extrem corrompudes. La barreja de sa població, en part grega y fins egípcia, la dolçor del clima, lo que feya que molts romans, com en Ciceró, hi posseïssin *quintes*, la riquesa del sol, y també'l ser port de mar, hi contribuïren, sèns dubte.

Deixàrem per un altre dia l'acabar de veure lo poch que'ns mancava pera conèixer bé les despulles de Pompei, y ens en anàrem tot seguit cap a la fonda.

No sé si fou perquè'ls records de Pompei nos tenien encisats, o si perquè la gana'ns feya tenir paciència, que no enviàrem a n'en Diòmedes y son hotel a passeig: ¡tant fastigós y ple de mosques era'l menjador, tant mal servit fou el dinar y tant bruts dinar, menjador y fondista! A causa de la molta gent que hi havia, tota ella rondinant, nos haguérem d'esperar bella estona, guaitant aquelles parets, que algun temps, sèns dubte, havien sigut emblanquinades.

A la fi, ens portaren la cassola dels macarrons, clàssichs a tot ser-ho, puix apenes si eren tallats (y, com se sap, pels carrerons de Nàpols els macarrons se vènen a canes), ab molt tomàtech, ab bastant formatge (que també se sap el vènen a sachs, un cop ratllat, a totes les droguerïes), y un xich bruts y, com és natural, molt rebons.

No'ns havïem empassat ben bé del tot l'última caixa-lada, que ja pujàrem en els dos cotxets que'ns esperaven a la porta de la fonda. Donats comiat per en Diomedes, sa familia y tot l'eixam de guies, criats, criades y porters (merçès a les inevitables propïnes), arrencàrem a bon pas

cap al vehí poble de Torra Annunziata, per un camí ral ple de pols y escalfadets pels xardorosos raigs del sol de les dues de la tarda.

Anàrem en dos cotxes: el primer ab dos cavallets napolitans molt vius (però de poca força, com vegérem després), ocupat per quatre persones; en el segon, d'un sol cavall, n'hi sèyem dos. Els cotxes eren tapats com els de plaça d'ací, però molt més petits y atrotinats. M'extranyà un xich que ab tals animals s'atrevissin a pujar-nos fins a l'alçaria de la *casa bianca*. Emperò, fins bon xich més enllà de la Torra Annunziata, és a dir, fins que deixàrem totes les torres que hi ha en bon nombre per aquell cantó y ens ficàrem per vinyes, tot anà com una seda. Ara, tot just començà a sentir-se més la pujada, la cosa ja s'emboficà. La carretera esdevingué, de sobte, pèssima, puix havíem entrat ja en terror ple de lava. Els cavalls començaren a esbofegar. Del paysatge sols sé que passavem entre vinyes carregades de raims que eixien hermosíssims d'una terra composta d'una gran part de terroços de lava negres que s'esmicolaven ab facilitat. Per això'l camí era ple d'una sorra grossa. No tingué esma de mirar més, puix la dificultat ab que marxavem me tenia ja capficat y enrabiat ab en Diomedes, que, com és costum, s'havia ja cobrat, abans de separar-nos-en, els gastos de l'excursió.

Prompte fou forçós parar-se pera deixar reposar els cavalls. Els cotxers y el guia baixaren. Continuàrem avançant, havent-nos de parar cada cinch minuts, esbofegant de debòls cavalls y queixant-me jo ja fortament al guia, qui assegurava que quasi ja erem a la *casa bianca*.

Per fi, el cotxe del davant s'encallà y els cavalls no pogueren arrencar. Mon enfurismament arribà aleshores al grau màxim, y ab una barreja de català, francès y italià (llengua gairebé desconeguda per mí) els diguí tot lo que un excursionista, al veure a punt de fracassar una excursió com la del Vesuvi, hauria, sèns dubte, dit.

En fi, resolts tot lo possible a fer l'excursió, baixàrem dels cotxes y anàrem a peu fins a la *casa bianca*, que, per sort, no era gaire lluny. Els dos cotxers y els guies em-

penyeren ab tota llur força'l cotxe, encallat, hi enganxaren el cavall del nostre, conseguiren treure-l del sòt, y, tirat pels tres cavalls y pels tres homes, arribà a la fi a la casa.

Com no hi havia temps per perdre, sols perdérem l'es-trictament necessari pera beure una cervesa. Montàrem els tres més joves de la colla en els cavalls que'l guia ja'ns tenia amanits, y, guiats per ell, que anava també montat, emprenguérem tots quatre a trot llarch el camí que ab bastanta pujada condueix a la casa situada al començament del cono de cendra. He dit malament tots quatre, puix un bailet, pera guanyar-se uns quants sous, se m'arrapà a la cua del meu cavall, y, per més que'l renyí, no conseguí desempellegar-me'n. ¡Bona suada li costà, perxò!

Prompte'ns trobàrem en plena regió volcànica (di-guem-ho aixís); el sol, llis y de color de plom, era de lava ja desfeta y polvorisada. Res no s'hi veyia, ni la més petita herba: tot era uniforme, tot era negre en aquella immensa mortalla. Aviat vegérem, perxò, una mena de torrents col-lossals que sobreixien bastant del sol y que apareixia que per mà de Déu s'haguessin de sobte parat en son camí ver-tical còdols avall: eren rius de lava que romanien en la mateixa forma de quan eren líquids, veyent-s'hi les ones revinclades y els reguerots que feren y sobtant-nos y fent-nos compendre la força de l'erupció a l'esguardar llur gruix, de més de tres y quatre metres, llur llargaria (puix desde la fi ni tant sols oviravem el començament, que'l tenien allà amunt, prop del cono superior) y l'energia que, per la forma y disposició de ses ones solidificades, se veyia que tingueren.

Nos començavem ja a apropar a la part viva de la montanya.

A tot això, el volcà, qual cim no podiem veure ara, gitava, a intervals regulars, glopades de fum, vapor, pedres y cendra, precedides del terratrèmol fondo y somort, més intens a mida que'ns acostavem a sa boca.

El nombre de torrents de lava s'anà augmentant. Cada un d'ells tenia sa fetxa: recordaré, per lo importants, els de 1822 y 1850.

Arribàrem, per fi, a l'última casa o barraca que havíem de trobar. Col·locada al peu del cono de cendra, en ella comença'l camí particular construït per en Diomedes, que va fins al cràter. Hauríem hagut de pagar els drets exigits pel govern si'l propietari no se'ls hagués ja cobrat a Pompei. Veus-aquí la causa de l'interès del guia en fer-nos tornar enrera abans d'arribar a la barraca.

Séns deturar-nos continuàrem amunt: la pujada esdevingué fortíssima, y això que'l camí feya moltíssims revolts. Les torrentades de lava anaren desapareixent, cobertes per una capa de cendra. En efecte: no erem ja gaire lluny del cim, per més que, a causa de la pujada, encara hi estariem una hora. Nos començà a caure damunt una espessa pluja de cendra que queya dels núvols, negres y atapaits, que a cada dos minuts vèyem aixecar-se, engegats ab furia per damunt de nostres caps. Nos haguérem de cordar bé, nusant-nos al coll una bufanda pera que la cendra no se'ns fiqués per tot. Al cap de tres quarts, el soroll que a cada glopada precedia era ja quasi aixordador, y ensems el sol semblava que feya moviment, com si volgués esclatar. El terror era ja tot cendra, de modo que tinguérem de baixar dels cavalls. El camí, fins allí conservat mercès als homes que constantment hi treballaven, s'esborrà ja del tot. Estavem mig esma-perduts, y més encara quan remarcàrem que per entre les cendres, si's gratava una mica fort ab un bastó, sortia fum.

A tot això, vegérem una munió d'homes vestits tots iguals. Eren els guies oficials forçosos, que condueixen al cim. Reposàrem un moment y ab el guia que'ns pertocà emprenguérem el darrer troç de la pujada. La que era fadigosíssima, puix, ademés de lo dreta, nos enfonzàvem fins als genolls. Sort que sols havia de durar dèu minuts.

Al veure'l guia que erem ja al lloch desde aon podríem pujar al cim ab una sola embranzida, nos féu reposar novament, y, a grans crits, nos donà instruccions. No's cregui ningú que havíem de pujar a les mateixes parets del cràter en funcionament. Això, com se comprèn, és impossible. El cim que havíem d'assolir era la boca vella,

que fa molt temps està apagada. Al mateix nivell, y a l'altre costat d'aquest cràter, veuriem una gran vall plena de fum. Aquell era'l cràter en activitat. Com la distancia és relativament petita, no s'hi pot romandre gaire quan el volcà està en moviment com aleshores, per lo que s'acordà restar-hi'l temps de veure tres glopades. Ben preparats tots, a una senyal del guia emprenguérem la marxa.

La quantitat de cendra que queya era ja pluja desfeta, per lo que ñi tant sols podiem alçar el cap. La llum minvava depressa, fent-nos l'efecte de que's feya fosch. Sentíem molta calor, principalment als peus, a causa de la temperatura relativament alta del sol. Al voltant vèyem caure un seguit de pedres, moltes d'elles de sofre cristallinat. El soroll, molt intens ja, nos feya difícil enraonar-nos.

Aixís, ab tota la naturalesa en commoció y se pot dir en moviment, envolquellats per una pluja fosca, ab poca llum y ab molt soroll, arribàrem al cim.

Aguaitàrem. En efecte, a nostres peus hi havia una vall espadada; darrera d'ella vegérem un forat enorme, del que eixia una gran fumera. Semblava colossal boca de gegantina xemeneya.

De sobte deixà de sortir fum. Retrunyí un soroll esferidor, trontollà'l sol, y del cràter n'eixí, llençat ab furia esglayadora, una massa negra, atapaïda, ab reflexes rogenchs del foch intern, atravessada per pedres rabents.

El moment fou imponent: l'espectacle era soperb. May cap de nosaltres l'oblidarà. Era una de les impressions més intenses que's poden rebre ab tant curt espay de temps.

Quan el núvol fou ben enlaire s'anà desfent. Sa cendra començà a caure, y el vapor d'aigua blanch continuà enlairant-se. Prompte un altre terratrèmol nos avisà una nova glopada.

Podiem estar satisfets del Vesuvi: giràrem, y, saltant pel dret, ab cinch minuts fórem aont hi havia'ls guies. Agafàrem el d'en Diomedes, y, saltant sempre, dret a dret, montanya avall (puix no podiem esquitllar-nos, ja que'ns enfonzàvem en la cendra), emprenguérem la baixada.

La plomiça pluja de cendres en que estavem ficats anà

minvant. La llum augmentà. Semblava que tornessim al dia, a la vida, mentres deixàvem enrera la regió fosca y esfereidora del monstre, autor de tantes morts. Oviràrem prompte al lluny un paisatge resplendent de colors. Sí: un espectacle nou, que'ns havia de corpendre, pel contrast que oferia ab el que acabàvem de contemplar. A mida que exiem de la pluja de cendres nos semblava més viu, de més relleu. N'eixírem per complert, y allà avall, als peus de la montanya, vegérem el rialler y encisador golf de Nàpols, no blau ara, sinó il·luminat pels tons calents, plens de llum y de poesia, d'una magnífica posta de sol.

ALFONS PAR

BIBLIOGRAFIA

Pirineu Català. Guia itinerari de l'excursionista a Camprodon, per D. CÉSAR AUGUST TORRAS. Dugues edicions. Un volum de XXVIII-644 pàgs., ab 150 itineraris, 210 fotogravats, 8 mapes y tres perfils de montanyes. El mateix volum repartit en 4 series, que's vénen per separat. — Barcelona: Tipografia «L'Avenc». — Il·lustracions de l'establiment Thomas.— Any 1902.

Acaba de donar-se a llum aquesta interessant obreta del nostre consoci Sr. Torras. Pochs com ell, que de molt temps y ab plena justícia té guanyat el dictat de complert excursionista, podrien fer aquest senyalat servey a la nostra causa, estampant una llarga serie de coneixements pràctichs sobre'l terror, resultat de un bon aplech de viatges per les valls y serres pirinenques aon se parla la nostra benvolguda llengua.

El Sr. Torras, després d'un substanciós pròlech endreçat a n'els que vulguen practicar ab sa obra, aont hi trobarien fins els més avesats, raonats consells que seguir y saludables advertencies que tenir en compte, ens posa a la bonica vila de Camprodon, que és el punt que ha pres per centre de la xarxa d'itineraris a recórrer.

Allí'ns fa la descripció baix tots punts de vista de la comarca, que comprèn les altes valls dels rius Ter y Ritort, senyalant ses bel·leses de tota mena, y fent-hi atinats comentaris. Segueix un bon estol d'itineraris, aon n'hi ha pera tots els gustos y pera totes les forces, desde'ls encontorns de la vila ab ses xamoses fonts y passeigs, ab sos caserius, santuaris y ermites, fins a les comes y gorgues de que està formada aquesta accidentada regió. També'ls més valents hi tenen ascensions a fer, com Costabona, Roca-

Colom, La Llosa, Coma-Armada, Pichs de la Dòna y de Bastiments per l'imponent pujada de Les Xemeneyes; Gra de Fajol, etcètera. En totes hi senyala'ls detalls topogràfics y fa remarcar els punts de vista.

Fan més atractívola aquesta relació 64 fotogravats intercalats en el text y un mapa del país.

En la segona serie tracta de les comarques dites La Vall de Ribes y del Llerca (Alta Garrotxa), situades a l'O. y a l'E. respectivament de l'anterior. En fa una descripció complerta, començant per la primera, que s'extén per totes les aigua-vessants del Freser y afluents fins a la Collada de Tosses. Els itineraris hi són nombrosos per les altes serres de Nuria y Puigmal, que queden enllaçats ab els de la serie primera. A la segona comarca, o sia la regada pel riu Llerca y afluents, s'hi dirigeix desde'l punt de partida, passant per les emboscades valls de Rocabrúna, Bach Morell, Bolós y del Bach, endinzant-se en aquella escorxada regió, una de les de més difícil trànsit de nostra terra, comprenent-hi'ls caserius de Baget, Talaixà, Oix y Sant Aniol de Guja, etc. Acompanyen aquestes dues comarques 41 fotogravats, 2 mapes y 1 perfil de montanyes.

Atravessant la carena que avuy en diuen frontera, ens trobem ab dues comarques que, separades pel massiu del Canigó, formen el Vallespir y el Conflent, o valls del Tech y del Tet, y que són objecte de descripció en la tercera serie d'aquesta guia. Dignes són de ser-ho, puix pera l'excursionista són terror abonat per sa tasca: pintoresques fondalades aon s'arpleguen importants viles y típics caserius rics en detalls artístics y històrics, majestuosos montanyes sempre verdes y regalades; tot ho trobareu en la guia bellament y ab minuciositat descrit, ab munió d'itineraris, incitant-vos sa lectura a veure-ho y a recórrer-ho a mida de vostres forces. També us ajudarà sa comprensió'ls 49 fotogravats, 3 mapes y dos perfils de montanyes que conté aquesta part.

En la darrera serie de la guia van compreses les comarques que abarquen l'Alt Segre (Cerdanya): Ripollès o Alt Ter, l'Alt Llobregat, y la comarca d'Olot (vessants de l'esquerra del Fluvià).

Sols anunciant-les se compendrà l'importancia que té pera'ls excursionistes aquest territori, y encara que pot-ser sien pochos els que no tinguen anotada en llur cartera alguna passejada vers aquells indrets, tant per ells com pels altres els servirà pera completar o empèndre llur coneixement, puix són comarques dignes d'esser visitades per tots conceptes.

Il·lustren aquesta secció 56 fotogravats y dos mapes.

Com se pot apreciar per aquest ràpid resum, se tracta d'una obra un xich extensa, puix abraça un arch de paralel de més de 130 kilòmetres en línia dreta, per 70 de meridiana en els indrets més llunyans. Si bé alguna comarca pot-ser podria completar-se, no obstant en altres la xarxa d'itineraris és prou espessa pera formar un detallat estudi del país.

L'horari dels itineraris està o bé per kilòmetres en les vies acotades, o bé en els camins de montanya, prenent el promedi d'una marxa de 5 kilòmetres per hora en terreny pla, tenint en compte'l més o el menys, segons siga pujada o baixada.

Els mapes que van adjunts al text detallen cada comarca, y la topografia del país va indicada per una mitja tinta que fa ressaltar els signes convencionals, resultant un treball acabat per sa netedat en lo deliniat, aixís com, per sa claretat en llur conjunt, estan a l'escala de $\frac{1}{100000}$.

Els nombrosos fotogravats que van intercalats en el text proven lo molt que un excursionista observador y artista pot arreplegar d'aquells models ab tant esplèndida *pose* presentats. Tots són reproduccions d'originals obtinguts ab la fotografia per l'autor, y alguns d'ells a l'hivern. Honren a la casa Thomas per la delicadesa de la reproducció, aixís com també bona part li pertoca a l'establiment «L'Avenç» pel cuidado y gust en el treball tipogràfic, que és en veritat acabat.

Pera terminar, no regatejarem els elogis a l'autor d'aquesta interessant guia, tant pel perseverant treball durant anys invertit, com per l'esforç que suposa'l donar forma en aquest treball, que no sols pot enorgullir-se d'esser aquí'l primer, millor dit, l'únich, sinó de no quedar-se a rerassaga entre'ls similars dels països cults y treballadors.

No sols això, sinó que'l recomanem sèns reserva a n'els que desitgin conèixer y estudiar nostra terra, fi primordial de nostra associació, que de veres voldriem veure créixer son nombre, ja que la tasca és prou digne y tot just començada.

J. S. y S.

NOVES

Del 3 al 8 d'aquest mes tindrà lloch a Bagnères-de-Bigorre'l congrés organitzat pel Club Alpi Francès, al que hem sigut atentament convidats per Mr. Schrader, president de la Direcció Central. En el programa hi figuren interessantíssimes excursions per tot aquell troç de Pireneu. En la secció estrangera donarem compte oportunament del seu resultat.

CONCURS UNIVERSAL DE FOTOGRAFIES DE MONTANYA

El Club Alpí Francés se proposa celebrar un concurs de fotografies de montanya, al que hi poden concórrer tant els aficionats com els fotògrafs de professió, mentres siguin inèdites les fotografies que's presentin y que s'enviin a la Secretaria de la Direcció Central abans del 30 de Novembre pròxim.

Trasmetem la noticia als excursionistes enamorats de nostra montanya, pera que prenguin part en aquesta manifestació de l'Alpinisme universal, y Catalunya s'hi vegi dignament representada.

En la Secretaria del CENTRE queda exposat el Reglament per que's regirà aquest concurs.

PRECHS

Recomanem de nou als senyors socis, y en especial als delegats, que en la mida de les seves forces contribueixin a la formació del Diccionari de la llengua catalana que ab tant entusiasme ha iniciat el reverend Dr. D. Antoni M.ª Alcover.

Durant els dos mesos que l'infatigable apòstol ha estat recorrent la nostra terra, ha trobat per tot arreu elements valiosos disposats a ajudar-lo pera dur a felíç terme'l seu propòsit. El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ha pres aquesta idea com a cosa propia, y a l'efecte ha fet un tiratge de la *lletra de conril*, ab les oportunes observacions que han de tenir-se en compte pera omplir les cèdules. En la Secretaria del CENTRE se facilitaran exemplars a n'els senyors socis y se remetran per correu als delegats que ho demanin.

També esperem de nostres consocis que procuraran afavorir en lo que bonament puguin l'exposició d'Art retrospectiu pròxima a inaugurar-se en aquesta ciutat.

Per sa part, el CENTRE, corresponent a l'invitació que se li ha dirigit, ha ofert el seu concurs enviant-hi per de prompte alguns notables exemplars que figuren en el Museu y col·leccions.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.